

**О.В. Дьоміна**

Харьківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,  
асп. каф. теорії культури і філософії науки

## **АНТРОПОЛОГІЯ ЕКСЦЕНТРИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ПЕРЕХРЕСТІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ**

*Проводиться компаративний аналіз сучасних образів ексцентричних лікарів в американській та російській культурах у контексті культурних архетипів. Ексцентрична поведінка аналізується у культурно-символічному контексті. Аналізуються автентичні й діалогічні до американської культури риси в образі російського лікаря (на прикладі доктора Бикова). Розкривається зв'язок образу доктора Бикова та російських юродивих у якості поведінкового габітусу.*

*Ключові слова:* антропологія комічного, ексцентрична поведінка, телесеріал, компаративний аналіз.

**Е.В. Демина**

## **АНТРОПОЛОГИЯ ЭКСЦЕНТРИЧНОГО ПОВЕДЕНИЯ НА СТЫКЕ АМЕРИКАНСКОЙ И РОССИЙСКОЙ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ**

*Проводится компаративный анализ современных образов эксцентричных докторов в американской и российской культурах в контексте культурных архетипов. Эксцентричное поведение анализируется в культурно-символическом контексте. Анализируются аутентичные и диалогические с американской культурой черты в образе русского врача (на примере доктора Быкова). Раскрывается связь образа доктора Быкова с поведенческим хабитусом русских юродивых.*

*Ключевые слова:* антропология комического, эксцентричное поведение, телесериал, компаративный анализ.

**E.V. Dyomina**

## **ANTHROPOLOGY OF THE ECCENTRIC BEHAVIOR AT THE JUNCTION OF THE AMERICAN AND RUSSIAN CULTURAL TRADITIONS**

*Comparative analysis of contemporary images of eccentric doctors in the both U.S. and Russian cultures in the context of cultural archetypes is conducted. Eccentric behavior in the cultural and symbolic context is analyzed. Authentic and dialogic traits with American culture in the image of a Russian doctor (for example, Dr. Bykov) is analyzed. Connection between image of Dr. Bykov and behavioral habit Russian holy fools is uncovered.*

*Keywords:* anthropology of comic, eccentric behavior, TV series, comparative analysis.

Кожна епоха має своїх героїв, що уособлюють найбажаніші для епохи риси та вирішують найгостріші питання. Загальним місцем сучасного телевізійного дискурсу (як американського, так і, внаслідок його впливу, пострадянського/російського) стали герої, позитивна героїчність яких не здається безсумнівною. Найяскравішими прикладами таких героїв стали доктор Хаус (на американському телебаченні) і доктор Биков (на російському).

І якщо «Доктор Хаус», зібравши величезну кількість номінацій і нагород Еммі, Золотий глобус і Сетелайт, став згодом об'єктом філософсько-культурологічного аналізу[3,7], то серіал «Інтерни» залишився об'єктом рефлексії лише телекритиків, що радше зусереджують свою увагу на особистостях акторів та/або їх приватному житті, на

співставленні реального рівня медичного обслуговування в Росії із зображеним у серіалі, ніж на образах героїв та їх культурно-символічному контексті [2, 4, 5].

У нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі образу доктора Бикова і розглянемо його як діалогічний до англо-американських прототипів ексцентричних лікарів – доктор Хаус із однойменного телесеріалу та доктор Кокс з телесеріалу «Клініка». Ми проаналізуємо формальний та семантичний рівні ексцентричної поведінки Хауса та Бикова, що надасть нам змогу зробити висновки щодо зв'язку/тотожності цих явищ та контексту міжкультурної взаємодії у площині масової культури.

Якщо розглянути образи сучасних ексцентричних лікарів у ширшому культурному контексті, можна відзначити специфічне осмислення нового типу «героя нашого часу». Квінтесенцією такого образу, на нашу думку, став доктор Хаус, окресливши суперечливість логіки сучасної «культури задушевності (intimacy)» [8, с. 292], що приймає за норму ситуацію – хороший лікар повинен бути гарною, щирою та доброю людиною. Р. Сеннет, аналізуючи цей феномен, що став, на його думку, однією з основних характеристик сучасної культури, зазначає: «Личность больше не подразумевает человека как деятеля или создателя; личность состоит из намерений и возможностей...теперь существенно не то, что вы сделали, а то, что вы чувствуете в связи с этим» [8, с. 297]. Уявлення про імпліцитну залежність професіоналізму того чи іншого фахівця від його гуманності та особистих якостей (добрий лікар, який щиро бажає допомогти пацієнтові, а ргіоті лікує краще) нівелює пріоритетне значення професійної компоненти у будь-якій діяльності.

Можливо сучасна людина і розуміє, що робота лікаря полягає в тому, щоб діагностувати і лікувати хвороби, але вона, як правило, сприймається лише крізь призму уявлень про його особу. Доктор Хаус підкреслено індиферентний до особистісних якостей та почуттів своїх пацієнтів і не обтяжує навколишніх відвертістю й розповідями про свої почуття. Р. Сеннет також зазначає, що «одержимість личностным фактором приводит к убеждению, что общность – это акт взаимного раскрытия собственной самости». Причина цього феномена полягає в очікуванні психологічної компенсації в усіх видах повсякденного досвіду [8, с. 9 – 10].

Вкоріненість такого уявлення у сучасній американській культурі (крізь призму сфери медицини) ілюструється і проблематизується в телесеріалі «Доктор Хаус». З цим уявленням безпосередньо полемізує образ головного героя – доктора Хауса. Переймаючись питанням про те, як доктор Хаус може бути одночасно відвертим мізантропом і геніально обдарованим лікарем Х. Бетталі і Е. Коплан приходять висновку про пряму залежність лікарського таланту Хауса від неповноцінності його характеру [3]. Подивившись на Хауса у контексті ідеалу добродетельної людини за Арістотелем, вони резюмують: «если бы Хаус обладал моральными добродетелями, если бы он стал лучше как человек — он стал бы хуже как врач» [3]. Якби Хаус переводив свої відносини з кожним пацієнтом у особистісну площину і бачив у кожному з них особистість, а не набір симптомів чи загадку, – він не зміг би їх ефективно лікувати. Люди із розвинутою здатністю до емпатії, дивлячись на чужі страждання легко потрапляють під владу емоцій, що заважає їм надавати допомогу тим, кому вони співчують [3].

Позиція доктора Хауса зумовлена також і полемікою з архетипами американської культури. В американській культурі медицина дуже комерціалізована сфера з конотаціями обслуговування та надання послуг. Й професія лікаря у зв'язку із цим набуває ділового відтінку. Він проводить операції та рятує життя людей, щоб зробити кар'єру. Проти такого сприйняття професії лікаря спрямована ексцентрична поведінка доктора Кокса («Клініка»), який таємно від головного лікаря проводив махінації із страховкою забезпечених, але уже померлих пацієнтів, сплачуючи за її рахунок операції тим, у кого страховки не було. Лікар в американській літературі нерідко постає як шарлатан, який

продає рецепти на ліки. В американській медицині лікар взаємодіє і з тілом пацієнта, і з його душею за допомогою медикаментів та приладів. Це в «Докторі Хаусі» доведено до крайнього ступеня вираження, бо головний герой може лікувати пацієнта, жодного разу не оглянувши його, керуючись тільки результатами аналізів та показаннями приладів. І якщо в американській медицині лікарі взаємозамінні, так як є усталені схеми лікування і обслуговуючий персонал, сам принцип важливіший за особистість, то в російській – важлива наявність лікаря як високоморальної особистості, і саме він є ключовою фігурою процесу лікування.

Архетипний, для російської культури, лікар лікує не тільки хвороби тіла, але і біль душі. Його образ тісно пов'язаний із образом священика. Цей зв'язок реалізується або як вибір між стратегіями самореалізації особистості, або як сімейна традиція вибору професії [1]. Тобто російський лікар (у Чехова, у Купріна, у Пастернака) – це, насамперед, високоморальна людина, не тільки тілесний, а й духовний цілитель. Відповідні вимоги до образу лікаря збереглися і в пострадянської масовій культурі («Інтерни», «Доктор Тирса», «Особисте життя доктора Селіванової»).

У британській культурі доктор теж має надзвичайно високий статус, але дещо інший – близький судді. У Р.Л. Стівенсона в «Острові скарбів» доктор Лівсі – водночас лікар і суддя. Лемюель Гуллівер – герой «Мандрів Гуллівера» Дж. Свіфта теж доктор, людина чесна і людина честі, що не соромиться постати перед читачам у непривабливому або смішному вигляді. Він дає сатиричну характеристику англійського суспільства. І якщо російський лікар зцілює душі й тіла, то британський – швидше ісправитель суспільних вад, ісцелитель виразок на тілі соціуму.

Фокусує тепер на образі доктора Бикові, можна говорити про зіткнення в його образі різних національних філософій, в тому числі і медичних світоглядів. Андрій Биков, хоч і ексцентричний, але його блюзнірство, за своїми цілями та результатами, відкриває його як людину високої моралі, чого і вимагає від нього ідеалізований образ лікаря, що склався в російській культурі. Хоча своїх цілей доктор Биков досягає незвичними способами, «підриваючи» свідомість і глядачів і своїх колег, що наближує його до образів американських ексцентричних лікарів – Хауса і Кокса, він усе ж «позитивний герой», бо глузує з професійної некомпетентності, браку культури, засилля стереотипів.

Доктор Биков, поряд із рисами, що наближують його до доктора Хауса, має і риси, що об'єднують його образ, принаймні на рівні поведінкових практик, з образами російських юродивих і скоморохів.

Екстравагантність може вважатися юродством тільки у тому випадку, коли її свідки вбачають за нею не просто духовне здоров'я або високу моральність, але ще й посилення на іншу реальність. Завдання юродства – показати, що начебто безсумнівне насправді оманливе [6].

Юродивим називають людину, яка з міркувань благочестя симулює божевільня або епатує оточуючих. Як і російські юродиві, доктор Биков свідомо обирає, для взаємодії з оточенням, ексцентричну модель поведінки, яку він як модель і усвідомлює. Юродивий добровільно приймає на себе маску безумства, щоб приховати від світу свою досконалість й уникнути визнання за життя. Юродство також передбачає духовне повчання в формі парадокса. Цим і зайнятий доктор Биков, бо безперервно генерує для своїх інтернів провокаційні ситуації, що ініціюють їх духовний і професійний ріст.

Провокація і агресія іманентні феномену юродства. Провокація – свідоме вибудовування певної ситуації таким чином, що вона змушує адресата на небажану для нього реакцію, яку «провокатор» передбачив. Під агресією, ми слід за С.А. Івановим, будемо розуміти активність, спрямовану на порушення status quo у відносинах між людьми, яка самим об'єктом агресії сприймається як недружня [6]. Такі практики покликані розкрити засилля поведінкових і ментальних стереотипів у повсякденних

практиках комунікації між людьми. Тому Биков конструює для інтернів ситуації, проходячи які, вони розуміють хибність своїх стереотипів, усвідомлюють їх сконструйованість та ідеологічні засади своїх уявлень про світ. Гарний приклад – Семен Лобанов систематично отримує від Бикова пацієнтів, ідентичність яких не вкладається у звичні і зрозумілі для нього етно-національні, соціальні та гендерні стереотипи – трансвестит з чоловічими захопленнями, таджики-інтелігенти, чорношкірий росіянин тощо.

За юродство приймаються по досягненні духовної досконалості. Й опікуються юродиві про чужі душі. Тільки гуру, що пройшов довгий шлях, щоб досягти духовної досконалості, може обирати ексцентричну поведінку, щоб вказати суспільству на досі невидимі кордони та обмеження й надати можливість звільнитися від них. Ексцентрика – це ефективний спосіб позбавити сенсу звичний стан речей і відносин між ними.

Юродство Бикова завжди має на меті розкриття етичного виміру людських вчинків. Важливо також відзначити, що лексикон доктора Бикова містить помітну кількість архаїзмів з конотаціями, що лежать у полі традиційної російської культури (такі як самодур, сатрап і т.п.) Специфіка такої поведінки полягає в апелюванні до глибинних шарів російської культури й духовності, використовуючи практики алегоричної мови та загадок, подібні до тих, що отримували у якості випробування герої російських народних казок. Сам парадоксальний спосіб артикуляції питання вимагає від героя змінити ракурс бачення дійсності, вийти за межі повсякденної свідомості та ментальних шаблонів. Коли доктор Биков запитує інтернів, або відповідає на їх питання, то завжди пропонує замість прямої відповіді систему загадок, бо їх розв'язання наближує водночас і до професійного і до духовного зростання. Це наближує образ Бикова до образу учителя в дзен-буддизмі, що говорить коанами, рефлексія з приводу яких, розширює межі свідомості та приводить учнів до озаріння. Аналогії з учителем у дзен-буддизмі проводили і з образом доктора Хауса. Його тотальна недовіра до пацієнтів, колег, і навіть до себе співзвучна дзенській традиції, що прокладає шлях до пізнання сенсу, що відбувається через відмову від старих способів отримання сенсу. Дзен-буддизм розташовує єдину позицію, що дозволить поглянути на життя з боку, за межею розуму і сенсу [8]. Але доктор Биков хоч і має формально схожі з учителями дзен-буддизму риси, усе ж він генетично пов'язаний з російською культурою. Юродством, як модель ексцентричної поведінки і джерело провокацій образу доктора Бикова ближче. Для юродивого поняття про «добро» не вкладається у повсякденні уявлення про те, що таке добро [6]. Так і доктор Биков у кожній серії вказує на невідповідність своїх інтернів ідеальному образу російського доктора й артикулює необхідність духовного і професійного зростання для них як лікарів. Своїми епатажними витівками-розіграшами він щоразу актуалізує і відтіняє кордони між реальним і ідеальним. Юродство, на думку С.А. Іванова, стало невід'ємною рисою сучасного російського культурного коду. Воно втратило зв'язок з релігією, але увійшло у хабітус поведінки [6].

Доктор Биков, таким чином, не пародія на доктора Хауса, і не репліка, і не аналог, а діалог на широкому культурному матеріалі. «Інтерни» і доктор Биков, цілком можливо, що були задумані як пародія або репліка на «Клініку» і «Доктора Хауса», стали самостійним явищем. Можна навести приклад «Ну, Постривай», відзняте як репліка «Тома і Джеррі», став самодостатнім, принципово відмінним від прототипу явищем.

Резюмуючи все вищезазначене можна сказати, що ексцентрика доктора Хауса і доктора Бикова, стикається на лише поверхневому рівні, на рівні дій і вчинків, але не на семантичному рівні. Ексцентрика Хауса, спрямована проти засилля «культури задушевності» [8, с. 292], яка міцно пов'язує професіоналізм лікаря з добротою, зумовлюючи очікування пацієнтом від лікаря співчуття і жалю у першу чергу, а потім уже реальну медичну допомогу. Доктора Бикова штовхає на епатаж та провокації

некомпетентність його інтернів, засилля різноманітних стереотипів у їхніх головах які не дозволяють їм відкинути свої омани і хибні когнітивні стратегії для того, щоб мати можливість отримати істинне знання. Для доктора Хауса не існує образу ідеального лікаря, для Бикова такий ідеальний образ існує, але для нього головною проблемою є невідповідність жодного з його колег цьому образу, посилення до якого присутні кожний раз, коли він розкриває і висміює некомпетентність своїх інтернів.

#### Перелік посилань

1. Аникин А.А. Образ врача в русской классике [Электронный ресурс]/ А.А. Аникин – Режим доступа: [http://www.portal-slovo.ru/philology/37293.php?ELEMENT\\_ID=37293&SHOWALL\\_1=1](http://www.portal-slovo.ru/philology/37293.php?ELEMENT_ID=37293&SHOWALL_1=1)
2. Афанасьева Е. Сериал «Интерны»: русская «Клиника» или пародия на «Доктора Хауса». Интервью Охлобыстина и Дусухаметова [Электронный ресурс]/ Е. Афанасьева – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/programs/tv/671590-echo/>
3. Бэттали Х., Коплан Э. Диагностируя характер: консилиум не пришел к единому мнению. Философия поп-культуры «Хаус и философия: Все врут!» [Электронный ресурс] / Х.Бэттали, Э. Коплан – Режим доступа: [http://www.kuchaknig.ru/show\\_book.php?book=190085&page=29](http://www.kuchaknig.ru/show_book.php?book=190085&page=29)
4. Ганжара О. Лики Быкова. Сериал «Интерны» [«Искусство кино»2010, №11](#) [Электронный ресурс] / О. Ганжара – Режим доступа: <http://kinoart.ru/archive/2010/11/n11-article7>
5. Зайцев В. ПостХаусное кино. «Телекритика»[Электронный ресурс]/ В. Зайцев. – Режим доступа: <http://www.telekritika.ua/telekino/2011-01-31/59691>
6. Иванов С. А. Блаженные похабы. Культурная история юродства [Электронный ресурс] / С.А. Иванов – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/314421/read#t1>
7. Рафф Дж., Бэррис Дж. Хлопок одной ладони: сатори грубого доктора. Философия поп-культуры «Хаус и философия: Все врут!» [Электронный ресурс] / Дж. Рафф, Дж. Бэррис – Режим доступа: [http://www.kuchaknig.ru/show\\_book.php?book=190085&page=11](http://www.kuchaknig.ru/show_book.php?book=190085&page=11)
8. Сеннет Р. Падение публичного человека. Пер. с англ./ Перевод О. Исаева, Е. Рудницкая, Вл. Софронов, К. Чухрукидзе. М.: «Логос», 2002. – 424с.

---

© Дьоміна О.В., 2014